

**THEORETICAL ASPECTS OF SAFETY IN RELATIONS
TO XXI CENTURY THREATS
TEORETYCZNE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA WOBEC
ZAGROŻEŃ XXI WIEKU**

Prof. zw. dr hab. Witold Pokruszyński

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej

im. Alcide De Gasperi w Józefowie

prorektor@wsge.edu.pl

ABSTRACTS

Every discipline of science, which complies with required terms, has its own theory and methodology of investigations. From some years, the scientists of this area, have been developing the theory of this category, creating the national, regional and global security systems. In this paper, the reader will find an answer for some essential questions according to safety against the threats in the third millennium and its meaning in every man's life. Furthermore the author exactly highlights that safety is not only the status but the status and process of an important value which always should be considered at different dimensions and aspects. The ideas, which the reader will find in this paper are based on the author's knowledge and experience in this area and the national and foreign literature of this aspect.

Każda dyscyplina naukowa, jeśli spełnia wszystkie wymagane uwarunkowania, ma swoją teorię i metodologię badawczą. Od kilku już lat uczeni rozwijają teorię tej dyscypliny i praktyczne jej zastosowanie, budując systemy bezpieczeństwa narodowego, regionalnego i globalnego. W artykule czytelnik znajdzie odpowiedź na kilka istotnych pytań co do istoty bezpieczeństwa wobec zagrożeń w trzecim tysiącleciu i jego znaczenia w życiu każdego człowieka. Ponadto, autor wyraźnie zaznacza, że bezpieczeństwo to nie tylko stan ale stan i proces ważnej wartości, którą zawsze należy rozpatrywać w różnych wymiarach i aspektach. Wykładnia, jaką czytelnik znajduje w niniejszym artykule, jest oparta na wiedzy i doświadczeniu w tej dziedzinie autora oraz krajowej i zagranicznej literaturze przedmiotu.

KEY WORDS:

theory of security, national security, international security, economic crisis, structural safety, functional safety

teoria bezpieczeństwa, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo międzynarodowe, kryzys gospodarczy, bezpieczeństwo strukturalne, bezpieczeństwo funkcjonalne

TEORIA BEZPIECZEŃSTWA W UJĘCIU ETYMOLOGICZNYM I AKSJOLOGICZNYM

Zanim zaczniemy prowadzić rozważania na temat teorii bezpieczeństwa w ogóle, dokonajmy próby zdefiniowania pojęcia nauki. Należy przyjąć, że nauka jest pojęciem wieloznacznym, wielowymiarowym w ujęciu treściowym i czynnościowym. Z punktu widzenia treści to system należycie uzasadnionych twierdzeń i hipotez zawierających wiedzę o zjawiskach i prawidłowościach określonej dziedziny naukowej. Inaczej mówiąc, jest zasobem obiektywnej wiedzy o przyrodzie, człowieku i społeczeństwie, o związkach między nimi i rządzących nimi prawami. Natomiast w ujęciu czynnościowym nauka obejmuje ogół czynności składających się na działalność naukową, tj. badania naukowe i upowszechnianie ich wyników, a także wdrażanie do praktyki. Te czynności powinny być akceptowane pod warunkiem, że są prowadzone zgodnie z metodologią w danej dziedzinie wiedzy. Niektórzy uczeni uważają, że nauka *to tyle co rzemiosło uczonych, albo system twierdzeń dotyczących rzeczywistości*. Czy na tej podstawie można już podjąć próbę zdefiniowania nauki o bezpieczeństwie na poziomie znacznego uogólnienia? Uważam, że tak, jeśli uda się teraz uwzględnić podstawowe twierdzenia odnoszące się do tej dziedziny wiedzy.

Można, idąc na skróty, powiedzieć, że podstawowymi składnikami bezpieczeństwa są gwarancje nienaruszalności podmiotu i swoboda jego rozwoju. A to oznacza, że bezpieczeństwo obejmuje zespolenie dwóch składników, a mianowicie: zapewnienie przetrwania i swobody rozwoju podmiotu. To nie są dwa równorzędne składniki w systemie bezpieczeństwa. Zapewnienie przetrwania podmiotu stanowi podstawę bezpieczeństwa, dając możliwość fizycznego trwania. Natomiast w pojęciu swobody rozwoju mieszczą się warunki ochrony wartości interesów danego podmiotu w szeroko rozumianym postępie cywilizacyjnym. Współczesne pojęcie bezpieczeństwa w całości kształci systemu pojęć z kryteriami łącznie,

zajmuje pierwszorzędną pozycję w losach człowieka, społeczności lokalnych i narodów w XXI wieku (por. Majer, 2012, ss. 239-253). Natomiast sformułowanie jednoznacznej definicji bezpieczeństwa z punktu widzenia filozoficznego (bo przecież o taką chodzi) nie jest łatwe. Dlatego definicji bezpieczeństwa jest wiele i chociaż ich brzmienie jest różne, to istota zjawiska jest ta sama.

Biorąc pod uwagę złożoność nauk o bezpieczeństwie, należy uznać, że przedmiot ich badań ma charakter interdyscyplinarny. Wymaga to w procesie badawczym korzystania z wiedzy różnych pokrewnych i niepokrewnych dziedzin i dyscyplin naukowych, nie tylko z obszaru nauk społecznych, ale też nauk humanistycznych i ścisłych. Takie twierdzenie wskazuje na szereg istotnych trudności związanych ze sposobem przygotowania i prowadzenia badań szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. W wielu przypadkach procesy badań będą miały charakter interdyscyplinarny, co będzie wymagało angażowania dużych zespołów badawczych o różnych kompetencjach.

Ponieważ bezpieczeństwo należy do nauk społecznych (zgodnie z rozporządzeniem MNiSW z dnia 8 sierpnia 2011 roku), stąd jako dyscyplina naukowa na swoją definicję i metodologię badawczą oraz odpowiednie zaplecze naukowe.

Na początek, zanim będzie sformułowana definicja pojęcia bezpieczeństwa, należy określić istotę teorii bezpieczeństwa. Aby z kolei pojąć głębię teorii bezpieczeństwa, należy określić, co oznacza słowo *teoria* pod względem semantycznym. Według Słownika Języka Polskiego z 1981 roku, s.494 – *teoria, to ogólna koncepcja oparta na poznaniu i zrozumieniu istotnych czynników kształtujących pewną strefę rzeczywistości*. Tą rzeczywistością w naszym przypadku z powodzeniem może być *bezpieczeństwo* we wszystkich jego wymiarach i aspektach.

Definicje słownikowe najczęściej określają bezpieczeństwo jako stan państwa lub grupy państw, zdolnych do przeciwstawienia się zagrożeniom wywołanym przez człowieka lub naturę, tj. w sytuacji kryzysowej (wojny). W niektórych opracowaniach nauk społecznych możemy spotkać pojęcie bezpieczeństwa jako *zdolność przetrwania, niezależność, tożsamość i możliwość rozwoju*.

W teorii bezpieczeństwa należy widzieć występowanie dwóch wartościowanych zjawisk, tj. wyzwania i zagrożenia. Wyzwania generują zawsze nowe sytuacje, w których występują niezbywalne potrzeby i stosownie

do nich odpowiednie działania państwa lub grupy państw (UE) w celu osiągnięcia określonego stanu bezpieczeństwa. Natomiast zagrożenia ze strony człowieka i natury tworzone są w każdym środowisku i w czasie oraz warunkach nieprzewidywalnych. Stąd w badaniach bezpieczeństwa, w różnym wymiarze, należy widzieć wyzwania i zagrożenia, bowiem tylko takie podejście może doprowadzić do obiektywnej oceny zjawiska bezpieczeństwa. Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa zakłada jego szerokie traktowanie, toteż może być rozpatrywane w trzech wymiarach, a mianowicie: *podmiotowym, przedmiotowym i przyszłościowym*.

W wymiarze podmiotowym można wyróżnić i opisać bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w skali regionalnej lub globalnej. W wymiarze przedmiotowym oznacza tworzenie warunków do zachowania tożsamości i aktywności oraz autonomii w środowisku międzynarodowym. Natomiast w wymiarze przyszłościowym należy mieć na uwadze wyzwania i zagrożenia w perspektywie dziesięcioleci, które będą stanowiły podstawę do formułowania czynników kształtujących sferę rzeczywistości bezpieczeństwa. Uwzględniając te trzy zasadnicze wymiary bezpieczeństwa, można dokonać próby zdefiniowania jego istoty.

W znaczeniu etymologicznym bezpieczeństwa jest określenie powszechnie uznawane jako stan: spokoju, pewności, wolności, strachu lub ataku. Ale przez bezpieczeństwo rozumie się także proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego struktura podlegają permanentnym, dynamicznym zmianom, stosownie do naturalnych oddziaływań i uwarunkowań. Zmienność uwarunkowań w obszarze bezpieczeństwa należy traktować jako zjawisko podlegające ciągłemu doskonaleniu. Innymi słowy, bezpieczeństwo oznacza ciągłą działalność organów, jednostek, społeczności lokalnych, państw i organizacji międzynarodowych (Breński, 2013, s. 45-47) w tworzeniu racjonalnego stanu bezpieczeństwa.

Kolejne znaczenie to rozumienie bezpieczeństwa jako naczelną potrzeby człowieka i grup społecznych oraz najważniejszego warunku istnienia. Odnosi się to przede wszystkim do sytuacji w perspektywie XXI wieku. Chodzi tu bowiem nie tylko o trwanie i przetrwanie, integralność czy też niezawisłość lub suwerenność, lecz o możliwość rozwoju, zapewniając tym samym ochronę i tożsamość. Można też twierdzić, że podstawowe elementy bezpieczeństwa są dwa, a mianowicie: gwarancje nienaruszalności podmiotu i swoboda jego rozwoju we wszystkich obszarach. W zakres pojęcia swobody rozwoju można także włączyć warunki ochrony i obrony wartości interesów danego podmiotu, które umożliwiają co naj-

mniej dorównywanie podmiotowi i innym szeroko rozumianym postępie cywilizacyjnym.

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE I MIĘDZYNARODOWE W ZNACZENIU STRUKTURALNYM I FUNKCJONALNYM

Rozpatrując bezpieczeństwo w aspekcie strukturalnym, można przyjąć, że dzieli się ono na bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Bezpieczeństwo narodowe jest przy tym bardzo często utożsamiane z bezpieczeństwem państwa (w przypadku państwa jednonarodowego). Natomiast bezpieczeństwo międzynarodowe obejmuje bezpieczeństwo regionalne i globalne (por. Breński i Oleksiuk, 2008, s. 136 i n.). Tu pojawia się potrzeba zdefiniowania tych dwóch pojęć.

Ich definicji jest w literaturze przedmiotu co najmniej kilkanaście, o różnej treści, choć wszystkie one dotyczą tej samej istoty. Aby wykonać choć mały krok w tym zakresie, postaram się zaprezentować autorskie definicje spełniając podstawowe ich wymagania i uwarunkowania.

W znaczeniu funkcjonalnym bezpieczeństwo narodowe jest naczelną misją narodową całego społeczeństwa i jego organizacji państwowej, polegającej na systematycznej realizacji dwóch głównych celów. Po pierwsze – ochrona i obrona wartości i interesów narodowych przed istniejącymi oraz potencjalnymi zagrożeniami, zapewniające warunki dla realizacji celu drugiego, tj. tworzenia wewnętrznych i zewnętrznych warunków dla swobodnego rozwoju i sprostania wyzwaniom, jakie niesie dla narodu zmienność, cywilizacja i nieprzewidywalność. Zatem według autora bezpieczeństwo narodowe – *stan i proces zapewniający funkcjonowanie państwa w podstawowych dziedzinach i swobodę realizacji interesów narodowych w każdych warunkach istnienia*. A to oznacza, że bezpieczeństwo chroni także takie wartości jak: suwerenność, niezawisłość, system społeczny i gospodarczy, prestiż w środowisku międzynarodowym, ideologia, postęp gospodarczy, standard życia obywateli w kraju i za granicą (wartości Unii Europejskiej oraz wspólne polityki opisuje szerzej Breński, 2013, s. 75). W tym zakresie państwa decydują suwerennie, jakie wartości powinny być chronione w ramach narodowej polityki bezpieczeństwa; do niej precyzują odpowiednią strategię realizacji tych wyznaczonych przez politykę celów. Z kolei dobór odpowiedniej strategii zależy od rodzaju interesów narodowych i istniejących, realnych uwarunkowań. W tym miejscu powstaje pytanie podstawowe: jakie mogą być główne cele polityki państwa demokratycz-

nego w obszarze bezpieczeństwa narodowego? Udzielając odpowiedzi, w pierwszej kolejności należy określić, jakie jest przeznaczenie państwa demokratycznego. Bardzo ogólnie traktując, przeznaczeniem państwa jest realizacja potrzeb wszystkich jego elementów stanowiących wspólną wartość narodową. Natomiast celem działalności państwa stanowi szczególną pochodną potrzeb społecznych, a także możliwości państwa wynikających z jego potencjału i swoistego „przyzwolenia” na ich realizację ze strony otoczenia międzynarodowego (Zięba, 1986). Do stałych celów polityki państwa zalicza się m.in. siłę moralną, wysoką pozycję międzynarodową, dobrobyt, rozwój, stabilność gospodarczą, zachowanie tożsamości narodowej, racjonalnie ukształtowane i zoptymalizowane środowisko międzynarodowe oraz bezpieczeństwo narodowe (państwa).

Rodzi się zatem inne pytanie: czy cele polityki państwa są tożsame z celami narodowymi? Ma to podstawowe znaczenie w teorii i praktyce, kiedy zaczynamy rozważać problem w aspekcie aksjologicznym, czy cele są tożsame, czy też istnieją między nimi różnice. W oddzielnych przypadkach mogą być te same, choć nie zawsze. Takim praktycznym przykładem tożsamości jest członkostwo Polski w UE i NATO (Breński, 2013, s.11-12).

Bezpieczeństwo narodowe, jak już wspominałem, jest bardzo często utożsamiane z bezpieczeństwem państwa. Głównym powodem takiego pojmowania bezpieczeństwa jest fakt, że wywodzi się ono z egzystencjalnych potrzeb ludzkiej społeczności zorganizowanych w państwa. Inaczej można powiedzieć, że jest to bezpieczeństwo narodowe ujęte w struktury państwowe. Ponadto, bezpieczeństwo narodowe jest także utożsamiane z interesem narodowym, tj. z trwaniem, przetrwaniem i rozwojem państwa, czyli ochroną i obroną integralności i suwerenności politycznej. Zatem bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo państwa, w przypadku RP, mają te same uwarunkowania i kryteria wartościowania. W moim przekonaniu takie tłumaczenie jest merytorycznie poprawne i w dalszej części artykułu będzie tak traktowane.

ZAKRES BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO I MIĘDZYNARODOWEGO

W dotychczasowych opracowaniach naukowych i podręcznikach z obszaru nauk społecznych, bezpieczeństwo jest traktowane różnie, jako niezależność albo tożsamość, pewność rozwoju i przetrwania, a politolodzy oprócz trwania uznają jeszcze inne wartości. W wielu opracowaniach można spotkać nawet takie wartości, które nie zawsze mają

bezpośredni związek z bezpieczeństwem, a raczej z obronnością państwa.

W analizach i ocenach bezpieczeństwa zwykle rozpatruje się występowanie dwóch zjawisk negatywnie wartościowanych, tj. wyzwania i zagrożenia. W każdym zjawisku (z tych dwóch) zasadniczą rolę odgrywa czynnik obiektywny i subiektywny.

Wielu obecnych uczonych i praktyków zajmujących się bezpieczeństwem dostrzega potrzebę poszerzenia treści tego pojęcia wygenerowania obszarów jego badań dla lepszego rozumienia zjawisk zachodzących w XXI wieku (por. Farshadgohar i Badpar, 2013, ss. 395-410).

Zapewnienie odpowiednio skutecznego bezpieczeństwa wewnętrznego jest istotnym elementem polityki i strategii państwa. Bezpieczeństwo wewnętrzne powinno zapewniać, zgodnie z oczekiwaniami społecznymi, warunki trwania, rozwoju ekonomicznego i społecznego, kulturę i stan środowiska naturalnego, a także możliwość rozwoju cywilizacyjnego. Natomiast skuteczność bezpieczeństwa wewnętrznego zależy w dużym stopniu od rodzaju i stopnia jego zagrożenia oraz przygotowania organów państwowych do realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo narodowe to nie tylko bezpieczeństwo wewnętrzne, ale i bezpieczeństwo zewnętrzne państwa. Te dwa obszary tworzą jedną całość struktury funkcjonalnej bezpieczeństwa narodowego w realnej rzeczywistości. W teorii bezpieczeństwo zewnętrzne służy do analizy i oceny zjawisk w obszarze międzynarodowym, w tym również w sojuszach, wobec aktualnych i przewidywanych zagrożeń. Istota bezpieczeństwa wewnętrznego wypływa z różnych obszarów, w wymiarze narodowym i międzynarodowym, strategicznym i geostrategicznym, politycznym i ekonomicznym oraz militarnym. Zatem bezpieczeństwo zewnętrzne powinno opierać się na szeroko rozumianej sile i wiarygodności w stosunkach międzynarodowych, a także na aktywnej działalności w sojuszach.

Bezpieczeństwo międzynarodowe wyraża szerszą treść niż bezpieczeństwo narodowe. Określa ono zarówno zewnętrzne kategorie bezpieczeństwa poszczególnych państw, jak i funkcjonowanie całego systemu globalnego. Tu należy zaznaczyć, że bezpieczeństwo międzynarodowe nie jest sumą bezpieczeństwa poszczególnych państw, gdyż obejmuje ono zarówno wartości egzystencjalne tych państw, jak i wartości wspólne globalnego systemu bezpieczeństwa. Zatem można w ogólnym znaczeniu określić bezpieczeństwo międzynarodowe jako wypadkową rozpatrywanej grupy (sojuszu) państw.

Do kluczowych kategorii w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego możemy zaliczyć takie jak:

- 1) interesy podmiotów (żywotne – związane z istnieniem i drugorzędne – związane z jakością istnienia);
- 2) warunki bezpieczeństwa, tj. szanse (okoliczności sprzyjające realizacji celów), wyzwania – dylematy w rozstrzygnięciu spraw bezpieczeństwa, zagrożenia pośrednie lub bezpośrednie, destrukcyjne oddziaływanie na podmiot;
- 3) strategiczne (długofalowe) i operacyjne (bieżące) koncepcje bezpieczeństwa;
- 4) system bezpieczeństwa – zasoby podmiotów do realizacji celów.

Rozpad systemu bipolarnego spowodował radykalne zmiany w podstawach systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. Zmiany te spowodowały konieczność innego postrzegania pojęcia bezpieczeństwa, a także innych sposobów realizacji przyjętych koncepcji. Dzieje się tak z jednej strony za sprawą nowych wyzwań i przewidywanych zagrożeń dla pokoju i stabilności w świecie, z drugiej zaś – za sprawą nowych zjawisk i procesów, jakie nasiliły się w końcu XX wieku. Wyścig czasu stał się atrybutem wszystkich procesów tworzących skuteczne (racjonalne) systemy bezpieczeństwa narodowego, regionalnego i globalnego. A to oznacza, że XXI stawia przed ludzkością nowe wyzwania wobec przewidywalnych i nieprzewidywalnych zagrożeń.

REFERENCES

- Bączek, P. (2005). *Zagrożenie informacyjne a bezpieczeństwo państwa polskiego*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
- Breński, W. (2013) *Mini Leksykon Encyklopedyczny Unii Europejskiej*. Józefów: Wydawnictwo WSGE.
- Breński, W., Oleksiuk, A. (2008) *Strategiczne szanse polskiej gospodarki w dobie globalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Farshadgohar, N., Badpar, F (2013) *Security in the Twenty-First Century Case Study: Energy*. *Journal of Modern Science* 3/18/2013.
- Majer, P. (2012) *Istota i zakres bezpieczeństwa społecznego na początku XXI wieku*. *Journal of Modern Science* 1/12/2012.
- Pokruszyński, W. (2013). *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. Józefów: Wydawnictwo WSGE

Sitek, M. (2010). *Development of global economy in the light of Business Charter for Sustainable Development* [w:] Human Resources - the main factor of regional development. Klaipedos University.

Tyrała, P [red.] (2000). *Zarządzanie bezpieczeństwem*. Kraków: Wydawnictwo PSB

Zięba, R (1981). *Pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego*.